

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas ielā 25, Rīgā, LV-1010; Tālrunis: 67686768; Fakss: 67244074; E-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2012.gada 27.martā Nr.6-6/50

Atzinums pārbaudes lietā Nr.2011-147-20F

Tiesībsarga birojā pēc vairāku ieslodzīto personu iesniegumu saņemšanas, tika ierosināta pārbaudes lieta Nr.2011-147-20F par 2004.gada 24.augusta Ministru kabineta noteikumos Nr.740 „Noteikumi par stipendijām” ieslodzītājām personām noteiktajiem ierobežojumiem.

Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīta informācija no Izglītības un zinātnes ministrijas, Ieslodzījuma vietu pārvaldes un profesionālās izglītības procesu nodrošinošām iestādēm (Rīgas Stila un modes vidusskolas, Jelgavas amatniecības vidusskolas, Daugavpils celtnieku profesionālās vidusskolas, Limbažu profesionālās vidusskolas, Aizkraukles profesionālās vidusskolas), kā arī iegūti dati no Cēsu audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem un Ilguciema cietuma.

Izvērtējot iegūto informāciju, nacionālo un starptautisko normatīvo aktu prasības, sniedzu šādu atzinumu.

[1] Latvijas Republikas Satversmes (Satversme) 112.pantā noteikts, ka „Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.” Atbilstoši Satversmes 89.pantam valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.

Kopš 1990.gada 4.maija Latvijai ir saistoša Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Vispārējā cilvēktiesību deklarācija (Deklarācija), kopš 1992.gada 14.jūlija - ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (Pakts), kopš 1997.gada 27.jūnija – Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmais protokols (Protokols).

Deklarācijas 26. panta pirmā daļa paredz: „Katram cilvēkam ir tiesības uz izglītību. Izglītībai, vismaz pamata un vispārējai izglītībai, ir jābūt bezmaksas. Pamatizglītībai ir jābūt obligātai. Tehniskajai un profesionālajai izglītībai ir

jābūt visiem pieejamai, un augstākai izglītībai jābūt vienādi pieejamai visiem atbilstoši katra spējām”. Protokola 2.punktā noteikts, ka nevienam cilvēkam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību. Pakta 13.panta pirmā daļa paredz, ka šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz izglītību. Izglītības mērķim jābūt pilnīgai cilvēka personības un tā cieņas un apziņas attīstībai, un tai jāstiprina cilvēktiesību un pamatbrīvību respektēšanu. Tādējādi gan Satversme, gan Latvijai saistošie starptautiskie līgumi paredz personas tiesības uz izglītību.

[2] ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir norādījusi, ka profesionālā izglītība vienlaikus ir personas tiesību uz izglītību un darbu kopīgais elements. Pakta 13.panta otrās daļas b) apakšpunkta griezumā profesionālā izglītība ir uzskatāma par vidējās izglītības daļu, kurai ir īpaši būtiska loma šajā izglītības posmā. Pakta 6.panta otrā daļa nav saistīta ar kādu konkrētu izglītības līmeni, tomēr tajā ir uzsvērtā profesionālās izglītības loma, „lai panāktu nemitīgu ekonomisko, sociālo un kultūras attīstību un pilnīgu produktīvu nodarbinātību apstākļos, kas garantē cilvēka politiskās un ekonomiskās pamatbrīvības”. Turklāt Deklarācijas 26.panta pirmā daļa paredz tehniskās un profesionālās izglītības pieejamību¹. ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) Konvencijas par tehnisko un profesionālo izglītību 1.panta a) punktā norādīts, ka profesionālā izglītība sastāv no visām izglītošanās formām un līmeņiem, izglītības procesā iesaistot, papildus vispārējām zināšanām, tehnoloģiju un saistīto zinātņu pētījumu un praktisko iemaņu apguvi, attieksmi un izpratni par profesiju dažādās nozarēs ekonomiskajā un sociālajā dzīvē. Tādējādi tiesības uz izglītību ietver sevī arī tiesības uz profesionālās izglītības iegūšanu.

[3] Izglītības likuma 5.panta pirmajā daļā ir noteiktas četras izglītības pakāpes (pirmsskolas, pamatizglītība, vidējā un augstākā izglītība). Minētā likuma 6.pantā ir noteikti trīs izglītības veidi (vispārējā, profesionālā un akadēmiskā). Arī Profesionālās izglītības likuma 4.panta pirmā daļa paredz, ka Latvijas izglītības sistēmā ir trīs profesionālās izglītības pakāpes (profesionālā pamatizglītība, profesionālā vidējā izglītība un profesionālā augstākā izglītība).

Satversmes 112.pants paredz, ka obligāta ir vienīgi pamatizglītība. Tādējādi vienīgi tiesības uz pamatizglītību nav ierobežojamas, atkarībā no personas vecuma vai dzimuma, šīs tiesības ir attiecināmas uz bērniem, jauniešiem un pieaugušajiem, tajā skaitā arī uz veciem cilvēkiem. Tādējādi pamatizglītība ir pieaugušo izglītības un mūžizglītības neatņemama sastāvdaļa. Izglītības programmas ir jāizstrādā ievērojot visu vecumu personu vajadzības un intereses². Tādējādi absolūtas ir vienīgi tiesības uz izglītības iegūvi pamatizglītības (t.sk. profesionālā) pakāpē.

¹ General Comment No. 13: The right to education (Art.13), United Nations, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C. 12/1999/10, 8 December 1999, &15

² General Comment No. 13: The right to education (Art.13), United Nations, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C. 12/1999/10, 8 December 1999, &24

Savukārt vidējās un augstākās (akadēmiskās vai profesionālās) izglītības jautājumā personai pastāv rīcības brīvība. Proti, personai ir tiesības atturēties/atteikties no šāda veida izglītības iegūšanas. Attiecīgi arī valstij ir rīcības brīvība, nosakot vidējās un augstākās izglītības iestādes atrašanās vietu. Tomēr valstij saglabājas pienākums nodrošināt vidējās (t.sk. profesionālās) izglītības pakāpēs bezmaksas apguvi.

[4] Ministru kabineta 2006.gada 27.septembra rīkojumā Nr.742 „Par Izglītības attīstības pamatnostādņem 2007. - 2013.gadam”³ noteikts, ka tiek plānotas jaunas izglītības politikas iniciatīvas un pasākumi, akcentējot svarīgākos izglītības attīstības virzienus. Lai nākamajā plānošanas periodā būtiski uzlabotu izglītības sistēmu, tiek meklēti jauni aktuālo problēmu risinājumi, plānoti efektīvāki pasākumi, kas dotu maksimālu ieguldījumu izglītības mērķu sasniegšanā. Īstenojot Latvijas izaugsmes modeli, izglītības attīstības politikas centrā ir cilvēks, kuram iespējams iegūt izglītību visa mūža laikā. Mūžizglītības kontekstā tiek izvirzīti vairāki mērķi, kas ir aktuāli visiem iedzīvotājiem atkarībā no viņu vecuma, dzīvesvietas, sociālās piederības, kā arī atbilst katra indivīda interesēm, spējām un tautsaimniecības attīstības vajadzībām.

Satversmes tiesa lietā Nr.2010-57-03 ir norādījusi, ka „Satversme neparedz pamattiesības uz bezmaksas augstāko izglītību, arī studiju procesā iespējamo papildu atbalsta veidu piešķiršana nav uzskatāma par Satversmē noteiktu valsts pienākumu. Satversmes 112. panta pirmais teikums neparedz studējošā subjektīvas tiesības pieprasīt stipendijas piešķiršanu. Līdz ar to arī stipendijas saņemšana nav uzskatāma par Pieteikuma iesniedzējiem piemītošām pamattiesībām. Stipendijas piešķiršanas mērķu un kārtības, kā arī apmēra noteikšana ir uzskatāma par likumdevēja rīcības brīvību, ko uz deleģējuma pamata īsteno Ministru kabinets”⁴. Tādējādi personas tiesības uz stipendijas saņemšanu ir saistāmas ar likumdevēja lēmumu atbalstīt noteiktas izglītības programmas apguvi.

Ministru kabinets 2004.gada 24.augusta noteikumu Nr.740 „Noteikumi par stipendijām” (Noteikumi) 1.punkts paredz minimālo stipendijas apmēru un kārtību, kādā stipendijas saņem augstākās izglītības programmās studējošie, kuri uzņemti konkursa kārtībā un studē valsts finansētajās studiju vietās, kā arī profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības programmās izglītojamie, kuri uzņemti atbilstoši valsts vai pašvaldību finansēto vietu skaitam, izņemot izglītojamos brīvības atņemšanas vietās. Tādējādi likumdevēja mērķis bija piešķirot stipendijas atbalstīt profesionālajās un augstākajās izglītības programmās studējošos.

Pakta 13.panta otrās daļas e) apakšpunktā noteikts, ka dalībvalstis, lai īstenotu tiesības uz izglītību, aktīvi attīsta visu pakāpju skolu tīklu, izveido atbilstošu stipendiju sistēmu un patstāvīgi uzlabo pasniedzēju materiālos

³ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=144686>

⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 6.maija spriedums lietā Nr.2010-57-03 11.4.punkts

apstākļus. ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir sniegusi šī punkta skaidrojumu, norādot, ka „atbilstošas stipendijas sistēmas izveide” ir skatāma saistībā ar Pakta noteikumiem par vienlīdzību un nediskrimināciju. Turklāt stipendiju sistēmai būtu jāveicina vienlīdzība izglītības pieejamības jomā sociāli mazaizsargātu personu grupām⁵. Attiecīgi valstij nav pienākums nodrošināt stipendijas visiem izglītojamajiem neatkarīgi no studiju veida un apgūstamās programmas.

Tādējādi studējošo stipendiju piešķiršanas mērķi un kritēriji ir valsts tiesībpolitikas jautājums, kas nav pilnībā izvērtējams tikai no juridiskiem aspektiem. Mērķis, ko valsts vēlas sasniegt, nosakot prioritātes stipendijas saņemšanā, izriet no izglītības politikas. Atbilstoši sociālās situācijas vai izglītības politikas nostādņu maiņai šie mērķi un līdzekļi to sasniegšanai var tikt pārskatīti. Šajā gadījumā Ministru kabinetam piemīt rīcības brīvība noteikt kritērijus, ciktāl tie nav diskriminējoši vai acīmredzami nesamērīgi.

[5] Satversmes 91.pantā noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversmes 91.panta pirmajā teikumā nostiprinātais princips liedz institūcijām izdot tādas tiesību normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos.⁶ Tādējādi, lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91.pantam, jānoskaidro vai:

- 1) personas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos;
- 2) apstrīdētā tiesību norma paredz atšķirīgu attieksmi;
- 3) atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips⁷.

Profesionālās izglītības likuma 28.panta pirmā daļa paredz trīs profesionālo izglītības programmu īstenošanas formas (klātiene, neklātiene, pašizglītība). Atbilstoši Noteikumu 1.2., 1.3. un 20.punktam stipendijas nav paredzēts piešķirt (nevar saņemt) ieslodzījumā esošām, kā arī neklātienē profesionālās izglītības programmās studējošām personām. Tādējādi ir noteiktas grupas, kurām valsts ir nolēmusi neizmaksāt stipendijas. Proti, pastāv atšķirīga attieksme pret noteiktu grupu pārstāvjiem.

Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra vietniece I.Štāle 2011.gada 30.septembra vēstulē Nr.1-17/5237 norāda, ka ierobežojumi saņemt stipendijas neklātienē studējošām personām un ieslodzījumā esošām personām ir noteikti tādēļ, ka neklātienē studējošie ir strādājošie, kas apvieno darbu ar mācībām, bet ieslodzījumā esošie atrodas pilnā valsts apgādībā. Tādējādi

⁵ General Comment No. 13: The right to education (Art.13), United Nations, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C. 12/1999/10, 8 December 1999, &26

⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2001.gada 5.decembra sprieduma lietā Nr.2001-07-0103 3.punkts

⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta sprieduma lietā Nr.2003-22-01 8.punkts

ierobežojums saņemt stipendiju personām ir saistīts ar viņu nodarbinātību (strādājošie) vai atrašanos pilnā valsts apgādībā (ieslodzītie).

[5.1.] Neklātienē studējošās un strādājošās personas

Noteikumi Nr.740 nosaka stipendiju minimālo apmēru un kārtību, kādā stipendijas saņem augstākās izglītības programmās studējošie un profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības programmās izglītojamie. Tādējādi Noteikumi attiecināmi arī uz strādājošiem, kas studē augstākās un profesionālās izglītības programmās. Līdz ar to salīdzināmas augstākās un profesionālās izglītības programmās studējošās un strādājošās personas.

2006.gadā 26.oktobrī Satversmes tiesa ierosināja lietu par Noteikumu Nr.740 3.punkta 3.apakšpunkta nosacījumu, ka stipendiju konkursa kārtībā var saņemt studējošais, kurš nav uzskatāms par darba devēju vai pašnodarbināto personu. Ministru kabinets šajā lietā ir norādījis, ka, pieņemot šo normu, esot vadījies no principa, ka stipendija ir studējošo sociālais pabalsts, kura iegūšanas kritērijs ir ne tikai studējošā sekmība studiju programmas apgūvē, bet arī studējošā faktiskais materiālais un ģimenes stāvoklis⁸.

2006.gada 28.decembra Ministru kabineta sēdē tika pieņemti noteikumi Nr.1067 "Grozījumi Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos Nr.740 "Noteikumi par stipendijām"", ar kuriem citastarp ir svītrots Noteikumu Nr.740 3.punkta 3.apakšpunkts. Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa pieņēma lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2006-27-03. Attiecīgi spēkā esošais Noteikumu 3.punkts paredz, ka stipendiju konkursa kārtībā var saņemt studējošais, kurš sekmīgi noteiktajā termiņā nokārto nepieciešamos pārbaudījumus vai iegūst attiecīgajam akadēmiskā gada semestrim paredzēto kredītpunktu skaitu. Tādējādi augstākās izglītības iestādēs studējošo tiesības uz stipendijas saņemšanu nav saistītas ar viņu nodarbinātību. Savukārt profesionālās izglītības iestādēs studējošām personām, kas strādā algotu darbu, iespēja saņemt valsts atbalstu stipendijas veidā nav paredzēta.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka studijas augstākās izglītības iestādēs atbalstošajiem pasākumiem ir divi mērķi. Likumdevējs paredzēja, ka par valsts budžeta līdzekļiem var studēt tikai sekmīgākie, tādējādi veicinot akadēmisko izcilību. Savukārt Ministru kabinets apstrīdētajā normā par stipendijas piešķiršanas mērķi noteicis atbalsta sniegšanu personām, kurām ir sliktāks sociālais vai mantiskais stāvoklis. Minēto mērķu līdzaspastāvēšana var novest pie tā, ka studiju procesā atbalstu stipendijas veidā nesaņem personas, kurām ir īpaši slikts sociālais vai mantiskais stāvoklis un kuras turklāt nestudē par valsts budžeta līdzekļiem. Apstrīdētā norma rada risku, ka var veidoties nevienlīdzīga attieksme pret salīdzināmā situācijā esošām personām⁹. Ņemot vērā to, ka Noteikumi nosaka stipendiju piešķiršanas un izmaksas kārtību augstākās un profesionālās izglītības programmās, nav pamata uzskatīt, ka stipendiju izmaksu

⁸ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=152197&from=off>

⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 6.maija spriedums lietā Nr.2010-57-03 13.6.punkts

(piešķiršanas) mērķi šajās programmās varētu atšķirties. Tādējādi nepieciešams vērtēt vai izglītojamie, kas strādā un personas, kas klātienē apgūst profesionālās izglītības programmu atrodas salīdzināmos apstākļos.

Ministru kabinets ir norādījis, ka zinātne, izglītība un ārstniecība esot nozares, kurās nepieciešams nodrošināt zinātniskā personāla atjaunošanu un studējošo piesaistīšanu darbam augstākās izglītības iestādēs. Tādējādi tas, ka minētājās nozarēs strādājošie studenti ir tiesīgi saņemt stipendiju, atbilstoši leģitīmajam mērķim – sekmēt studentu piesaisti nepopulārām, bet svarīgām nozarēm¹⁰. Līdz ar to secināms, ka valsts ir noteikusi prioritārās nozares (zinātne, izglītība un medicīna), kurās studējošiem ir sniedzams atbalsts stipendiju veidā.

Profesionālās izglītības likuma 25.pantā noteikts, ka profesionālās izglītības programmu izstrādā izglītības iestāde, un cita starpā programmas saturu un prasības attiecībā uz iepriekš iegūto izglītību. Tādējādi profesionālās izglītības iestāde var izstrādāt un saskaņot profesionālās pamatizglītības vai vidējās izglītības programmas arī valsts noteiktajās prioritārajās nozarēs.

[5.1.1.] 2000.gada 3.oktobra Ministru kabineta noteikumu Nr.347 „Noteikumi par prasībām pedagogiem nepieciešamajai izglītībai un profesionālai kvalifikācijai” 2.punktā ir noteikts, ka persona pedagoga profesijai nepieciešamo pedagoģisko izglītību un profesionālo tālākizglītību var iegūt, apgūstot profesionālās pilnveides izglītības programmu pēc kuras apguves tika izsniegts sertifikāts, ka personai ir profesionālā vidējā izglītība (vidējā izglītība un Latvijas Amatniecības kameras piešķirtā amatnieka kvalifikācija, kas atbilst amata meistara līmenim). Tādējādi personu izglītošanu var veikt arī personas, kas nepieciešamo kvalifikāciju nav ieguvušas studējot augstākā izglītības iestādē.

[5.1.2.] Rīgas 1.medicīnas koledžas mājaslapā norādīts, ka šajā izglītības iestādē notiek studijas profesionālās vidējās izglītības programmās – zobu tehniķis un zobārstniecības māsa. Kā arī arodizglītības programmās – zobārsta asistents, māsas palīgs (uzņemšana ar vidējo vai pamatizglītību), aprūpētājs (uzņemšana ar vidējo vai pamatizglītību)¹¹. Tādējādi arī medicīnas nozarē profesionālās izglītības iestādes nodrošina vidējās un arodizglītības studijas.

[5.1.3.] Zinātnes attīstība ir svarīga no daudziem faktoriem, tajā skaitā arī personāla sagatavotības. Lai gan pašus pētījumus veic augsti kvalificēts akadēmiskais profesionāls, tomēr nevar nenovērtēt arī atbalsta funkcijas nodrošinošā personāla ieguldījumu nospraustā mērķa sasniegšanā. Proti, tehniskais, apkalpojošais un atbalsta personāls veic „vienkāršākos” uzdevumus (funkcijas), kuru izpildei ir pietiekama arī vidējā profesionālā vai amatnieka izglītība vai studiju laikā iegūtās iemaņas. Līdz ar to profesionālās izglītības programmās studējošie pastarpināti arī nodrošina prioritārās nozares – zinātne attīstību.

¹⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007.gada 23.janvāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu Nr.2006-27-03 3.punkts

¹¹ http://www.rmkl.lv/lat_par_koledz.html#8

Tādējādi Noteikumi Nr.740 ir attiecināmi uz personām, kas studē augstākajās un profesionālajās izglītības iestādēs, tajā skaitā arī valsts noteiktajās prioritārajās nozarēs. Ņemot vērā to, ka stipendiju izmaksu regulē viens normatīvais akts un prioritārās nozarēs speciālistus sagatavo abu veidu izglītības iestādēs, stipendijas piešķiršanas nosacījumi (kritēriji) augstākajā un profesionālajā izglītības iestādē varētu būt līdzīgi.

2009.gada 2.jūnijā Ministru kabinets veica grozījumus „Noteikumos par stipendijām”, nosakot prioritāti stipendiju saņemšanā tiem studējošajiem, kuriem ir konkrēts sociālais vai ģimenes stāvoklis vai kuru materiālā situācija tiek uzskatīta par salīdzinoši sliktāku. Grozījumi tika sagatavoti, lai esošajā ekonomiskajā situācijā sociāli neaizsargātākiem vidējās izglītības absolventiem, kas uzrādījuši augstus mācību sasniegumus, neliegtu iespēju turpināt izglītoties¹². UNESCO Konvencijā pret diskrimināciju izglītībā 3.panta c) apakšpunktā norādīts, lai šīs konvencijas izpratnē izskaustu un novērstu diskrimināciju, puses apņemas nepieļaut nekādu atšķirīgu attieksmi attiecībā uz mācību maksu, stipendiju piešķiršanu un atlaidēm, kas var būt nepieciešamas, lai turpinātu mācības ārvalstīs – pilsoņiem no valsts iestāžu puses, izņemot tos, kas balstās uz sekmēm un vajadzībām¹³. Diskriminācijas aizliegums attiecas uz tādiem jautājumiem, kā imatrikulācijas nosacījumiem augstskolās, uzņemšanas maksu, studiju maksu un noteikumiem, kas regulē stipendijas piešķiršanu, lai segtu studiju maksu¹⁴.

Apstākļi, ka izglītojamā persona algotu darbu savieno ar studijām klātienē vai neklātienē nevar viennozīmīgi liecināt par to, ka viņas materiālais stāvoklis ir labāks par nestrādājošā izglītojamā faktisko materiālo stāvokli. Piemēram: izglītojamais no labi situētas ģimenes ir mazāk motivēts iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās studiju laikā, jo tas visdrīzāk būtiski neietekmēs viņa finansiālo stāvokli. Savukārt, persona no trūcīgas ģimenes ir spiesta strādāt, lai nodrošinātu ar studijām saistītas izmaksas. Ņemot vērā to, ka iespējas savienot klātienē studijas ar algotu darbu ir visai ierobežotas, persona visdrīzāk izvēlēsies neklātienē studijas. Ņemot vērā minētos apsvērumus, uzskatu, ka nav saskatāms leģitīms mērķis, izglītojamajiem (studējošiem), kas studē neklātienē profesionālajā vidējā, pamat vai arodizglītības programmā, liegumam saņemt stipendiju atsaucoties vienīgi uz viņu iesaistīšanos darba tirgū (nodarbinātību).

[5.2.] Ieslodzījumā esošas personas

UNESCO Konvencija par tehnisko un profesionālo izglītību 2.pants paredz, ka Līgumslēdzējas valstis vienojas izstrādāt politiku, lai definētu stratēģiju un īstenotu saskaņā ar savām vajadzībām un resursiem, programmām un mācību programmām par tehnisko un arodizglītību, kas paredzēti jauniešiem un pieaugušajiem, atbilstīgi to attiecīgajām izglītības sistēmām, lai viņi varētu

¹² <http://mk.gov.lv/lv/aktuali/zinas/2011gads/08/090811-izm-15/>

¹³ http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/educat.shtml

¹⁴ „Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības”, „Latvijas Vēstnesis” Rīga, 2011.g. – 677.lpp.

apgūt zināšanas, kas ir svarīgi vides ekonomiskai un sociālai attīstībai, kā arī personīgās un kultūras attīstībai sabiedrībā.

Eiropas Padomes rekomendācijā Nr.R(89)12 par izglītību ieslodzījuma vietās¹⁵ norādīts, ka dalībvalstis atzīst, ka visām ieslodzītajām personām ir tiesības uz pieeju izglītībai, ar ko tiek saprastas - apmācības, kas ietver sevī vispārīgos priekšmetus, profesionāli – tehnisko izglītību, radošus un izglītojošus pasākumus, fizisko attīstību un sporta nodarbības, kā arī pieeju bibliotēku resursiem. Savukārt ieslodzījuma sistēmas un cietuma administrācijas darbiniekiem iespēju robežās ir jāatbalsta un jāattīsta apmācības cietumos, kā arī jāpieliek pūles, lai veicinātu ieslodzītos aktīvi iesaistīties visu veidu izglītošanas pasākumos.

Eiropas cietumu noteikumi¹⁶ paredz, ka ikvienā ieslodzījuma vietā tās administrācija cenšas sniegt visiem ieslodzītajiem iespēju apgūt pēc iespējas plašākas izglītības programmas, kas atbilst ieslodzīto individuālajām vajadzībām un centieniem. Par prioritāti uzskata to ieslodzīto izglītību, kuriem trūkst lasītprasmes, rakstītprasmes un prasmes rēķināt, kā arī tos ieslodzītos, kuriem nav pamatizglītības vai profesionālās izglītības.

Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – LSIK) 61¹.panta trešā daļa paredz, ka ar brīvības atņemšanu notiesāto sociālā rehabilitācija ir līdzekļu kopums, kas brīvības atņemšanas soda izpildes ietvaros tiek īstenots, lai notiesātais saglabātu vai apgūtu sociālās iemaņas, profesionālās vai vispārīgās zināšanas un prasmes. Minētā panta ceturtajā daļā noteikts, ka notiesātā piedalīšanās resocializācijā ir stimulējama un pozitīvi novērtējama. Arī LSIK 62.panta otrajā daļā noteikts, ka ar brīvības atņemšanu notiesāto vispārīglītojošās mācības ir veicināmas un ņemamas vērā, nosakot viņu resocializācijas pakāpi. LSIK 61³.panta pirmās daļas 1.punktā noteikts, ka notiesāto sociālās resocializācijas līdzeklis ir izglītošana. Tādējādi notiesātām personām ieslodzījuma vietās ir jānodrošina tiesības uz izglītību. Turklāt likumdevējs vēlmi izglītoties atbalsta un ņem vērā nosakot notiesātās personas resocializācijas pakāpi.

Attiecīgi, skatot jautājumu par notiesātām personām noteikto ierobežojumu saņemt stipendiju atbilstību Satversmes 91.panta prasībām, papildus ir jāizvērtē, vai un kā valsts atbalsta sniegšana ieslodzījumā profesionālās izglītības programmās studējošiem var ietekmēt resocializācijas procesa norisi.

[5.2.1.] Salīdzināmie apstākļi

Izglītības un zinātnes ministrija norāda, ka ierobežojumi saņemt stipendijas ieslodzījumā esošām personām ir noteikti tādēļ, ka ieslodzījumā esošie atrodas pilnā valsts apgādībā.

Personas atrašanās pilnā valsts apgādībā nozīmē atrašanos valsts iestādē, kura tiek finansēta no valsts pamatbudžeta un kura tiesību normās paredzētajā

¹⁵ http://www.epea.org/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=101

¹⁶ Eiropas cietumu noteikumi (Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem) (pieņemti 2006. gada 11. janvārī)

kārtībā nodrošina personas pamatvajadzību apmierināšanu. Ieslodzījumā esošās personas tiek nodrošinātas ar pārtiku, higiēnas precēm, medicīnisko aprūpi utt. Tādējādi ieslodzījumā esošās personas ir uzskatāmas par personām, kuras atrodas pilnā valsts apgādībā. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka personas pilnā valsts apgādībā esot ne tikai cietumā, bet arī no valsts budžeta līdzekļiem finansētās sociālās un veselības aprūpes iestādēs¹⁷. Tādējādi vērtējams ir jautājums par stipendiju piešķiršanu pilnā valsts apgādībā esošām personām.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66.panta otrās daļas 2.punktā noteikts, ka pašvaldība nodrošina ārpusģimenes aprūpi tiem bērniem, kuriem uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kurus viņu pašu interesēs nedrīkst atstāt šajā ģimenē. Minētā likuma 42.panta pirmajā daļā noteikts, ka ārpusģimenes aprūpi izbeidz, kad bērna vecāku ģimenē tiek nodrošināti labvēlīgi apstākļi bērna attīstībai vai arī viņš ir sasniedzis 18 gadu vecumu. Ilgāka bērna atstāšana aprūpes iestādē pieļaujama līdz mācību gada beigām, ja bērns turpina mācības.

LSIK 13.panta trešā daļa paredz, ka vīrieša dzimuma nepilngadīgās personas sodu izcieš – audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem, bet sieviešu dzimuma nepilngadīgās personas – sieviešu cietuma atsevišķās nodaļās. Tomēr Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, saistībā ar nelielajiem soda izciešanas termiņiem, tiek nodrošināta vienīgi interešu izglītība. Tādējādi salīdzināmos apstākļos ir sieviešu dzimuma nepilngadīgās personas, kas atrodas pilnā valsts apgādībā (ieslodzījumā un ārpusģimenes aprūpē).

[5.2.2.] Atšķirīga attieksme

Noteikumu Nr.740 23.punkts paredz, ka profesionālās izglītības iestāde piešķir izglītojamajam paaugstinātu stipendiju, ja persona ir bārenis vai bez vecāku gādības palicis bērns, kurš nav nodots audzināšanā bērnu aprūpes un audzināšanas iestādē, audzu ģimenē vai aizbildņa ģimenē, kā arī pilngadīgs, sekmīgs bez vecāku gādības palicis izglītojamais vai bārenis. Turklāt atbilstoši Noteikumu 24.punktam profesionālās izglītības iestāde no stipendiju fonda var piešķirt vienreizēju stipendiju (izdevumu segšanai) un paaugstinātu stipendiju (par labām un izcilām sekmēm un aktivitāti izglītības iestādes sabiedriskajā dzīvē). Tomēr stipendiju saņemšanas iespējas nepastāv nepilngadīgai personai atrodoties ieslodzījuma vietā. Tādējādi pastāv atšķirīga attieksme pret ieslodzījuma vietā un citām pilnā valsts apgādībā esošām nepilngadīgām sieviešu dzimuma personām.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 42.panta nosacījumiem, personas, kurām ir 18 gadi (pilngadīgas) un kuras studē/mācās, var atrasties pilnā valsts apgādībā līdz mācību gada beigām. Attiecīgi viņām tiks izmaksāta studējošo stipendijas. Savukārt LSIK 50⁷.panta trešā daļa paredz, ka, lai nostiprinātu resocializācijas rezultātus un dotu iespēju iegūt vispārējo izglītību vai profesionālo sagatavotību, notiesātos, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, ar brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas lēmumu var atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem līdz mācību gada beigām vai soda

¹⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta spriedums lietā Nr.2003-22-01 12.2..punkts

termiņa beigām, bet ne ilgāk kā līdz divdesmit viena gada vecuma sasniegšanai. Tādējādi atšķirīga attieksme noteikta arī pret pilngadīgām pilnā valsts apgādībā esošām personām.

[5.2.3.] Objektīvs un saprātīgs pamats.

Izglītības un zinātnes ministrija norāda, ka stipendijas piešķiršanas mērķis ir izglītojamo sociālā nodrošināšana un sekmīgo un sabiedriski aktīvo izglītojamo motivēšana un atbalstīšana. Tādējādi valsts ir noteikusi divus mērķus, kuru sasniegšanai tiek izmaksātas stipendijas – sociālā nodrošināšana un motivācija.

Personai atrodies pilnā valsts apgādībā, nav saskatāms objektīvs pamats (lēģitīms mērķis) papildus piešķirt stipendiju sociālai nodrošināšanai. Tādējādi personām, kas atrodas pilnā valsts apgādībā stipendijas piešķiršanas pamats var būt vienīgi motivācija. Savukārt izglītojamās personas motivēšana ir saistāma ar mācību vielas apguves kvalitātes celšanu, un nav atkarīga no personas atrašanās vietas un sociālā vai materiālā stāvokļa. Tādējādi nav saskatāms objektīvs pamats ierobežojumam ieslodzījumā esošām nepilngadīgām personām, saņemt stipendiju par kvalitatīvu mācību vielas apguvi.

[5.2.4.] Ietekme uz resocializācijas procesu

Noteikumu Nr.740 22.punkts paredz minimālo ikmēneša stipendiju septiņu latu apmērā. Savukārt 23. un 24.punkts paredz atsevišķus gadījumus un personas, kurām tiek piešķirtas paaugstinātas vai vienreizējas stipendijas. Līdz ar to secināms, ka vispārējā gadījumā valsts profesionālās izglītības programmā studējošā sociālam atbalstam un motivācijai ir paredzējusi piešķirt stipendiju septiņu latu apmērā.

Saskaņā ar ES Lisabonas stratēģijas stratēģisko mērķi ES jāklūst par konkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē. Savukārt Kopenhāgenas procesa mērķis ir veicināt sadarbību arodizglītībā un palīdzēt, lai Eiropas izglītības un apmācības sistēmas būtu efektīvas un atbilstīgas, un lai ES pilsoņi atbilstu ES darba tirgus prasībām.¹⁸ Tādējādi personu profesionālā izglītošana ir viens no Latvijas un ES stratēģiskiem mērķiem.

2008.gadā Latvijas ieslodzījuma vietās atradās 8548 ieslodzītie no tiem profesionālās izglītības programmās piedalījās 849 (2009.gadā - 6873 un 951, 2010.gadā - 7055 un 1117, 2011.gadā - 6780 un 1291)¹⁹. Tādējādi ieslodzīto skaits, kuri iesaistās resocializācijas pasākumos (izglītības apguves programmās) ir palielinājies. Tomēr tas joprojām ir neliels attiecībā uz visu ieslodzījumā esošo personu skaitu.

Latvijas Rektoru padome norādīja, ka Eiropas [augstākās izglītības] telpā neesot vienotas izpratnes par stipendijas būtību, tādēļ nevarot skaidri secināt, vai stipendija var kalpot par līdzekli sociālā nodrošinājuma sniegšanai vai arī tikai

¹⁸ http://www.lak.lv/uploads/filedir/Prof_izgl_koncepcija.pdf

¹⁹ http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=77&lang=lv

par līdzekli spējīgāko studentu motivēšanai un atbalstīšanai. Tomēr Rektoru padome negatīvi vērtē sociālo un akadēmisko stipendiju savstarpēju pretstatīšanu, jo esot nepieciešams nodrošināt abus attiecīgos mērķus.²⁰ Arī profesionālās izglītības iestādēm, kas nodrošina personu apmācību ieslodzījuma vietās, nav vienota viedokļa stipendiju jautājumā:

- 1) Aizkraukles profesionālā vidusskola norāda, ka stipendiju saņemšana motivētu ieslodzītās personas kvalitatīvāk apgūt izglītības programmas. Tomēr neuzskata par lietderīgu studējošo stipendiju piešķiršanu ieslodzītajām personām, kuras apgūst profesionālās izglītības programmas.
- 2) Rīgas Stila un modes profesionālā vidusskola norāda, ka stipendiju piešķiršana motivētu izglītojamās ieslodzījuma vietās kvalitatīvāk apgūt profesionālo izglītības programmu un veicinātu resocializācijas procesu un atgriešanos sabiedrībā.
- 3) Limbažu profesionālā vidusskola uzskata, ka ieslodzītajām personām nebūtu piešķirama studējošo stipendija, jo viņiem ir visas sociālās garantijas, kuras izglītojamajiem mācību iestādēs lielā mērā jānodrošina pašiem (transports, ēdināšana). Turklāt iespējamās stipendijas apmērs (Ls 7) pieaugušam cilvēkam būtu ļoti vājš motivātors kvalitatīvāk apgūt profesiju. Lielāks motivātors varētu būt dažādi normatīvajos aktos, atļauti režīma atvieglojumi.
- 4) Daugavpils celtnieku profesionālā vidusskola uzskata, ka stipendiju piešķiršana ir aktuāls jautājums, kurš jārisina, lai palielinātu izglītojamo skaitu cietumā. Lai ieslodzītie cietumā vairāk mācītos, viņus jāstimulē ar stipendijām, piemērojot atsevišķu metodiku un noteiktos ierobežojumus. Stipendiju saņemšanas iespēja motivētu ieslodzījumā studējošās personas kvalitatīvāk apgūt profesionālās izglītības programmas, uzlabotu mācību vidi, izveidotu atbalsta sistēmu profesionālā izglītībā un nodrošinātu preventīvu darbību sociālās atstumtības riska mazināšanai, kā arī paaugstinātu profesionālās izglītības kapacitāti ilgspējīgā attīstībā, strādājot ar ieslodzītajām personām.

Ieslodzījuma vietu pārvalde norāda, ka notiesāto iesaistīšana izglītošanas pasākumos, t.sk., profesionālās izglītības programmās, ir resocializācijas procesa sastāvdaļa. Notiesāto personu iesaistīšanās izglītības pasākumos mērķis ir personas tiesiskās uzvedības veicināšana un sociāli pozitīvas vērtību sistēmas veidošana, nevis peļņas gūšana. Pastāv objektīvi riski, ka, nepabeidzot uzsāktās mācības, apcietinātā persona tiks atskaitīta no mācībām mācību stundu kavējumu dēļ vai sakarā ar pārvietošanu uz citu ieslodzījuma vietu. Līdz ar to valsts piešķirtais finansējums, kas ieguldīts šādas personas profesionālās izglītības iegūšanā, tiks iztērēts nesaņiedzot gaidāmo rezultātu.

Latvijas Universitātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras doktore K.Dupate uzskata, ka, piešķirot stipendiju 7 latu apmērā, nevar tikt

²⁰ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 6.maija spriedums lietā Nr.2010-57-03 7.punkts

sasniegts leģitīmais mērķis - sociālais atbalsts. Attiecīgi pamatota var būt tikai stipendijas piešķiršana, lai motivētu izglītojamo personu.

Ministru kabinets ir norādījis, ka līdz šim mūžizglītības iespējas iedzīvotājiem dažādās vecuma grupās nav pietiekamas, jo nav mūžizglītības motivācijas un politikas instrumentu. Darba devēju iesaistīšanās izglītības programmu pasūtīšanā un satura veidošanā nav pietiekama. Vāji attīstīta neformālās izglītības sistēma, sabiedrībā ir sašaurināta izpratne par neformālo izglītību, ir nepietiekams profesionāli orientētas mūžizglītības piedāvājums²¹.

LSIK 61¹.panta pirmā daļa paredz, ka notiesāto resocializācija ir sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopums, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni. Tādējādi valsts ir noteikusi resocializācijas mērķus. Iepriekš jau konstatēju, ka stipendijas piešķiršanas mērķis ir izglītojamā motivācija. Līdz ar to šie mērķi nav savstarpēji pretrunīgi. Attiecīgi stipendiju piešķiršana ar mērķi motivēt ieslodzītos kvalitatīvi izglītoties, kas vienlaikus iesaistītu viņus resocializācijas procesā pēc būtības, nevar apdraudēt resocializācijas mērķa sasniegšanu. Tieši pretēji - stipendijas saņemšanas iespēja varētu veicināt ieslodzīto personu iesaistīšanos resocializācijas procesā. Attiecīgi liegums iegūt stipendiju, kas balstās vienīgi uz personas atrašanos ieslodzījuma vietā, ir uzskatāms par nesamērīgu tiesību ierobežojumu.

Apkopojot pārbaudes lietā Nr.147-20F konstatēto, secināms, ka nav saskatāms leģitīms mērķis Noteikumos Nr.740 paredzētajam liegumam saņemt stipendiju izglītojamiem, kas atrodas ieslodzījuma vietā vai neklātienē apgūst profesionālās izglītības programmas. Tādējādi Noteikumi Nr.740 pieļauj nepamatotu atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos salīdzināmos apstākļos. Līdz ar to tiek pārkāptas Satversmes 91.pantā garantētās tiesības.

Tiesībsargs

J.Jansons

---

²¹ Ministru kabineta 2006.gada 27.septembra rīkojums Nr.742 „Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013.gadam” (informatīvā daļa), 3.1.4.p.